

Norsk Botanisk Forening

Planter på tur - Inspirasjonskurs

Av Torunn Bockelie Rosendal,
Norsk Botanisk Forening

Fotograf: Marthe Thu

Program

- **Hvorfor** formidle artskunnskap på tur?
 - **Hvordan** formidle artskunnskap på tur?
 - **18 arter/slekter:**
 - Fokus på kjennetegn, tilpasninger og funfacts/etnobotanikk
• Løvetann	• Småengkall
• Blåveis	• Enghumleblom
• Ballblom	• Marikåper
• Hvitkløver	• Rogn
• Fuglevikke	• Dunbjørk
• Gjerdevikke	• Krekling
• Geitrams	• Furu
• Blåklokke	• Gran
• Gjøkesyre	• Strutseving

Fotograf: Marthe Thu

Hvorfor formidle artskunnskap på tur?

- Givende for andre å vite hva som vokser rundt dem!
 - Kan ta et oppgjør med “planteblindheten” i befolkningen.
- Å spre interesse og engasjement for naturen kan øke viljen til å ta vare på den.
- Bidra til artskunnskapen ikke forsvinner
 - Særlig fare for dette blant yngre generasjoner.
- Frivillige gjør en stor del av karteggingsjobben i Norge
 - Naturen trenger gode lagspillere☺

Hvordan formidle artskunnskap på tur?

Forberedelse:

- Gå gjerne ruta på forhånd eller velg noen vanlige arter.
- Bygg opp lageret av artskunnskap og funfacts:

<https://botaniskforening.no/villblomster>

<https://www.youtube.com/channel/UCf3w9AoDf8seEyGMKo8M0GA/videos>

Noen tips og triks

- «Multisensorisk stimuli» – se, høre, smake, lukte, kjenne
- Besjeling og fantasi – utnytt at mennesker er gode på å se mønstre/figurer
- Repetisjon – plantegalleri, oppsummeringsrunde
- Funfacts, tilpasninger og historier – lettere for folk å huske og få et forhold til artene
- Velg et tema for turen som interesserer deg.

For flere tips og triks til turarrangering:

<https://botaniskforening.no/turledertips>

Vi har aktivitetsmidler til å dekke alle mulige planteeventyr! 😊

Fotograf: Marthe Thu

Fotograf: Elin Plathe

KURVPLANTEFAMILIEN

Løvetann – *Taraxacum sp.*

Fins 900 beskrevne arter!

Voksested:

- Sand og grus, næringsrik jord, eng, beitemark, veikant og hager.

Kjennetegn:

- Blader i rosett – ofte dypt flikete (tannete) – derav navnet!
- Hul og snau stengel – mange med melkesaft.
- En blomsterkurv med opptil 200 små blomster.

Tilpasninger:

- Sprer frøene med vinden - frukt med hårfnökk (fallskjerm)
- Stor spredningsevne – seigliveide røtter

Funfact:

- Salatingrediens, «knopp-snacks» og brukt til å lage vin.
- «Løvetannbarn» - klarer seg på tross av vanskelige oppvekstkår.
- Brukt i barnelek:
 - Spådomskunst
 - Uskyldig form for skytevåpen
 - Blomsterlenker, spiraler og «briller»

Fotograf: Kristin Vigande

Fotograf: Torbjørn Alm

SOLEIEFAMILIEN

Blåveis – *Hepatica nobilis*

Voksested:

- Østlandet og opp til Trøndelag
- Frisk, ofte steinete, kalkholdig grunn, i halvskygge.

Kiennetegn:

- Én åpen, blå blomst (evt rosa eller hvit)
 - Åpent for mange typer insekter
- Lang, hårete stilk
- Leverformet blad – trelappet, læraktig

Tilpasning:

- Tidlig ute - blomsten skytes opp først, bladene kommer etterpå
- Frøspredning vha. maur - oljeholdig vedheng (elaiosom)

Funfacts:

- Signaturlære – “likt helbreder likt”
 - Leverlignende blader -> brukt mot leversykdom.
- «Spis den første vårblosten»
 - Hell i kjærlighet og livet og vern mot huggorm-bitt
 - Men egentlig litt giftig.
- Blåveistuene kan bli skikkelig gamle!

Fotograf: Kristin Vigander

Fotograf: Torunn Bockelie Rosendal

SOLEIEFAMILIEN

Ballblom

– *Trollius europaeus*

Voksested:

- Vanligst i Nord-Norge
- Fuktig og næringsrikt

Kjennetegn:

- Håndfliket blad
- Gul, kulerund, lukket blomst

Tilpasninger:

- Samarbeider med ballblomfluer!
- Frøspredning ved hjelp av fugler
- Beiteforsvar – giftstoffer

Funfacts:

- Kalles også måneplante, smørball, gullegg og eggeblom

Fotograf: Kristin Vigander

Fotograf: Kristin Vigander

ERTEBLOMSTFAMILIEN

Hvitkløver – *Trifolium repens*

Voksested:

- På åpen, frisk eng, strandeng, veikant, skog og i hage

Kjennetegn:

- Rundt og hvitt blomstethode på langt skaft
- Trekoblede, avrundede blader
 - ofte med lys tegning i form av en trekant/pil

Tilpasning:

- Krypende overjordstengel – god spredningsevne
- Samarbeider med nitrogenfikserende bakterie
 - Høy næringsverdi – attraktiv fôrplante
 - Tilfører mer næring til jorden

Funfact:

- Populært å spise hodene
- Firkløver – hell og sanndrømthet
- Fem- og sekskløver – kunne derimot bringe ulykke

Fotograf: Kristin Vigander

Gjerde- og fuglevikke

– *Vicia sepium* og *V. cracca*

Voksested:

- Veikanter, sjøkanter, eng og beitemark.

Kjennetegn:

- Gjerdevikke: mindre, rødfiolette blomsterklaser på kort skaft
- Fuglevikke: lengre blåfiolette blomsterklaser på langt skaft
-> Gjerdevikke «sitter på gjerde», mens fuglevikke «er ute og flyr».
- Flere par småblader, som ender i en slyngtråd som reagerer på berøring.

Tilpasning/funfact:

- Slyngtrådene gjør at planten kan klatre 1-1,5 meter !
 - Söker aktivt etter noe å feste seg i (planter, nettinggjerder, etc).
- Gjerdevikke samarbeider med maur
 - Serverer nektar mot at maurene patruljerer stengelen deres.

Gjerdevikke

Fuglevikke

Fotograf: Kristin Vigander

MJØLKEFAMILIEN

Geitrams – *Chamerion angustifolium*

Voksested:

- Vokser på skrinne steder - rasmark, beiter, langs veier, jernbaner og brannflater og bål plasser.

Kjennetegn:

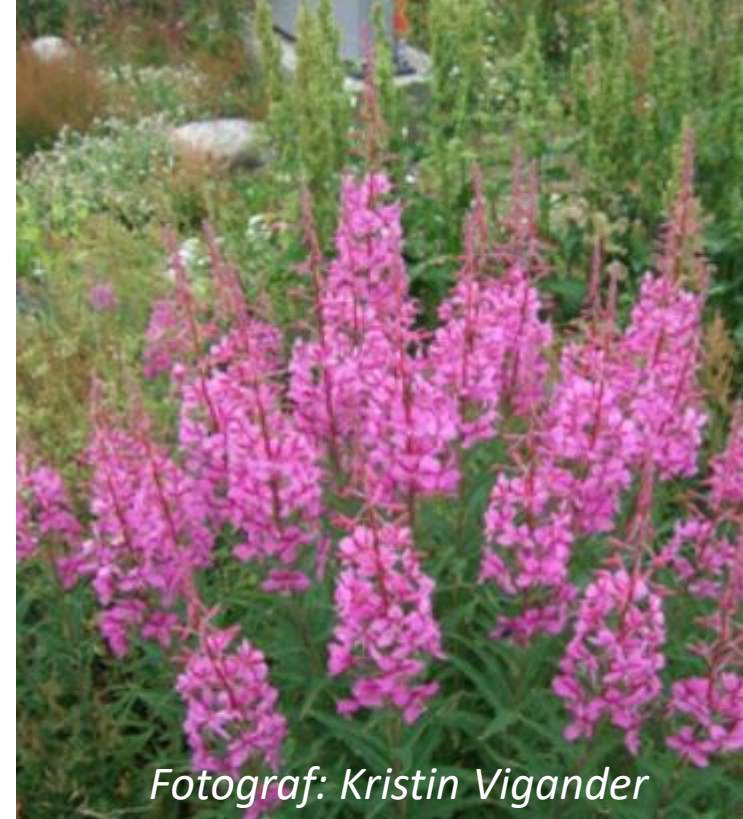
- Blir opp til 2 meter høy.
- Lansettformede blad som sitter spredt.
- Blomster i langstrakte klaser i toppen av stengelen; store rosa blomster.

Tilpasning:

- Stor formeringsevne – kloner seg – store, tette bestander
- Sprer frøene med vinden, ved hjelp av hvit «frøull»
- Kan få opptil 50 000 frø fra én plante – «snøvær»

Funfact:

- Frøullen ble brukt som isolasjon i sko og puter
- Kan stekes som asparges (unge skudd)
- Geitrams-te
 - Beroligende virkning
 - Har vært den mest populære ikke-alkoholholdige drikken i Russland
 - Storindustri utenfor St.Petersburg under tsartiden

Fotograf: Kristin Vigander

KLOKKEFAMILIEN

Blåklkke – *Campanula rotundifolia*

Voksested:

- Tørre bakker, åker, eng og næringsfattige veikanter. Fjellrabber og kysthei.

Kjennetegn:

- *Det finnes 10 arter i blåklokkeslekten (alle er konstruert som en klokke, men blad, hårethet og størrelse varierer)*
- Hengende, klokkeformede blomster i blå nyanser.
- Begerfliker som spriker ut.
- Stengelbladene er lange og smale, mens grunnbladene er runde.

Tilpasning:

- I fjellet: underart med dobbelt så mye arvestoff for å kunne tilpasse seg barkst miljø.

Funfacts:

- Mye brukt i eventyr, sagn og poesi.
- Kreativ lek – vrengelek, og brukt som bjelle, skjørt og hatt.
- Kan gi ly for insekter i dårlig vær – et lite telt!
- Navnet *Campanula* betyr «liten klokke»

Fotograf: Geir Arne Evje

© Geir Arne Evje

GJØKESYREFAMILIEN

Gjøkesyre/gaukesyre – *Oxalis acetosella*

Voksested:

- Sur skogbunn, tåler godt skygge.
- Vanlig nordover til Troms (sjelden i Finnmark).

Kjennetegn:

- Hvite, femtallsblomster med fiolette årer og gule prikker ved basis.
- Bladene er trekoblet – kan minne om kløver.

Tilpasninger:

- Blomst og blad folder seg sammen om natten.
 - Kalles «Søvnbevegelser».
 - Kan også gjøres ved regn eller for mye sollys.
- Eksplosiv kapselfrukt – frøene kan skytes 2 meter vekk!

Funfact:

- Bladene er spiselige (i moderate porsjoner).
 - Inneholder kalsium men også giftig oksalsyre.
- Oxys = sur, acetum = eddik -> alt tyder på at denne er sur!

Fotograf: Torunn B. Rosendal

SNYLTEROTFAMILIEN

Småengkall – *Rhinanthus minor*

Voksested:

- Magre enger, beiter og gressmark, og langs veier og stier.

Kjennetegn:

- Tannete, mørkegrønne blader og mørk stengel.
- Oppblåst beger med lysegule leppeformede blomster.
- Kronrøret er åpent (mens det er lukket hos storenkall).

Tilpasning:

- Halvsnylter – den stjeler mineralnæring og vann fra røttene til naboene sine
- Frukten er en kapsel og man kan høre de tørre frøene som skramler der inne.

Funfact:

- Om man klemmer på de modne kapslene, spretter frøene ut.
 - I barnelek kom de til nytte som mynter – derav navnet «pengegress».
- Bladene er brukt til gul plantefarge.
- *Rhinanthus* betyr neseblomst, *minor* betyr liten -> altså «liten neseblomst»

Fotograf: Jan Wesenberg

Fotograf: Kristin Vigander

Fotograf: Roald Bøe

ROSEFAMILIEN

Enghumleblom – *Geum rivale*

Voksested:

- Fuktig næringsrik eng og skog og langs vassdrag.

Kjennetegn:

- Hårete, mørkerødbrun stilk og begerblad.
- Gulbrun-rosa blomst.

Tilpasning/funfact:

- Pollineres særlig av humler.
 - Blomsten er først hengende (gjør det lettere for humlene å pollinere).
 - Etterpå reiser den seg opp for å spre frøene.
- Frøspredning ved hjelp av dyr.
 - Frukten har krok som fester seg i pelsen på dyr.

Fotograf: Kristin Vigander

ROSEFAMILIEN

Marikåpe – *Alchemilla sp.*

Voksested:

- Næringsrik og fuktig eng, kratt og veikant.

Kjennetegn:

- (Mange arter i denne slekten)
- Runde til nyreformede blader - foldet sammen som en vifte
- Små, grønnngule blomster i klaser

Tilpasning:

- Satser stort på kloning – uanselig blomst
- Kan skille ut vanndråper ved høy luftfuktighet.

Funfact:

- Marikåpe – hyllest til jomfru Maria
- *Alchemilla* betyr «liten magiker» eller «gullmaker»
 - Ble brukt av alkemistene i Middelalderen i forsøk på å lage gull

(Glattmarikåpe)
Fotograf: Kristin Vigander

ROSEFAMILIEN

Rogn – *Sorbus aucuparia*

Voksested:

- Alt slags terreng over hele landet.

Kjennetegn:

- Busk eller tre – vedaktig stilk.
- Mange smale finnedede blad, litt lodne.
- Kremhvite blomster i tett blomsterstand.
- Røde eller oransje frukter (Bærepler).
- I vinterhalvåret: hårete, avlange, brunsvarte knopper med stor avstand, ser fruktkvasten som henger igjen, mandelsmak på knoppene!

Tilpasning:

- Frøspredning ved hjelp av fugler – populær hos sidensvansen

Funfacts:

- *Acuparia* – tyder på at rognebær har vært brukt som lokkemiddel under fuglefangst
- Bitre bær, men brukt til syltetøy og gelé
- Ammunisjon i pusterør
- Perlekjeder
- Konkurransen: hvem kan tygge flest rognebær uten å grine?

Fotograf: Kristin Vigander

BJØRKEFAMILIEN

Vanlig bjørk (dunbjørk) – *Betula pubescens*

Voksested:

- Vokser nesten over hele landet
 - Fjellbjørka er en underart som dominerer på fjellet.

Kiennetegn:

- Svartaktig, via rødbrun til hvit bark.
- Enkeltannede, mer avrundede blader enn hengebjørk (som er dobbelttannet og har mer trekantet blad).
- Rakler i enden av de tynne greinene.
- Særegen smak på knoppene.

Tilpasning:

- Vindbestøvning (pollenallergi!)

Funfact:

- Viktig treslag til møbler og redskaper.
- God ved + never som opptenning.
- Never har vært brukt som sedler og billetter blant barn.
- Bjørkesevje kan tappes og drikkes.
- Den hvite barken har gitt det en hellig / magisk betydning.
 - Bjørkekvister mot skadeinsekter og trolldom.

(Dunbjørk og hengebjørk)
Fotograf: Jan Wesenberg

Fotograf: Torunn B. Rosendal

LYNGFAMILIEN

Krekling/krøkebær – *Empetrum nigrum*

Voksested:

- Lever i næringsfattig, tørt og ofte litt røft miljø – skogbunn, tørr myr og på fjellet.

Kjennetegn:

- Dvergbusk med vedaktig stengel.
- Nålformede, eviggrønne blader.
- Blåsorte bær (egentlig steinfrukter).
- To underarter – vanlig krekling og fjellkrekling (*E. hermaphroditum*).

Tilpasning:

- Tørkeresistente blader – kan være eviggrønn.
- Vindpollinert - uanselig blomst.
- Kjemisk krigføring - giftstoffer i bladene - konkurransesterk!
 - Kan danne store bestander og fortrenge andre arter.
 - Kan i større mengder ta livet av større trær og ørretyngel.

Funfacts:

- Mye antioksidanter – viktig i dietten til mange arktiske og nordlige folkegrupper.
- Saft, vin og brennevinskrydder.
- Brukt til å lage blekk, farge tekstiler og fiskegarn – nyanser fra rødt til svart.

Fotograf: Krisitn Vigander

Fotograf: Andy Sortland

FURUFAMILIEN

Furu – *Pinus sylvestris*

Voksested:

- Lys, åpen skog over hele landet, tåler å ha det tørt.

Kjennetegn:

- Lange, myke og eviggrønne nåler som sitter to og to.
- Tykk, oppsprukken bark.
- Kongler med tykke harde skjell.

Tilpasninger:

- Tilpasset skogbrann vha sin beskyttende bark.
- Frø med vinger – kan spres med vinden.
- Kvae – forsvarssystem mot insekter og sopp.

Funfacts:

- Viktig tresalg til hus- og båtbygging, møbler og broer etc.
- Kvaen har blitt brukt som tyggegummi helt fra steinalderen.
 - Har også blitt brukt til å lage terpentin, lim, røkelse og til å pusse buen hos strykeinstrukter.
 - Når kvaen blir fossilisert dannes det vakre materialet rav – smykker.
 - Rav kan også bevare fossiler og gi oss innblikk til livet i urtiden

Foto: Dan Aamlid / © NIBIO

Fotograf: Kristin Vigander

FURUFAMILIEN

Gran – *Picea abies*

Voksested:

- Tåler tørke dårligere og trenger mindre lys enn furu
- Størst naturlig utbredelse på Østlandet og i Midtnorge.

Kjennetegn:

- (Flere plantede, fremmedarter kan ligne)
- Korte, eviggrønne nåler som sitter enkeltvis.
- Lang, sigarformet hunnkongle og kort avlang hannkongle
- Med tynne kongleskjell.
- Tynnere bark enn furu

Tilpasning:

- Kvae – forsvarssystem mot insekter og sopp
- Frø med vinger – kan spres med vinden

Funfact:

- Viktig treslag til byggemateriale og redskaper, skigarder og papirindustri.
- Granskudd er fulle av vitaminer – kan spises rå eller som gelé og saft
- Bosted for andre organismer - f.eks huldrestry
- Verdens eldste tre er trolig en gran i Sverige (9000 år gammel!)

Fotograf: Erik Bleken

Fotograf: Einar Timdal, Artsdatabanken

STRUTSEVINGFAMILIEN

Strutseving – *Matteuccia struthiopteris*

Voksested:

- Fuktig og næringsrik jord, langs bekker og elver, flommark og beitemark.

Kjennetegn:

- Opptil 170 cm høy.
- Tuedannende.
- Fjærformet blad som er bredest midt på.

Tilpasning:

- Blader med ulik funksjon og utseende:
 - Store, grønne blader til å drive fotosyntese.
 - Mørkebrune blader som produserer sporer til formeringen.

Funfact:

- Bregner er skikkelig urtidsplanter!
- Kalles fiolinhoder eller bispestav i tidlig stadie.
 - Da kan de egne seg som matplante – kan stekes som asparges (men stek dem godt og vær ops på giftige forvekslingsarter).

Fotograf: Kristin Vigander

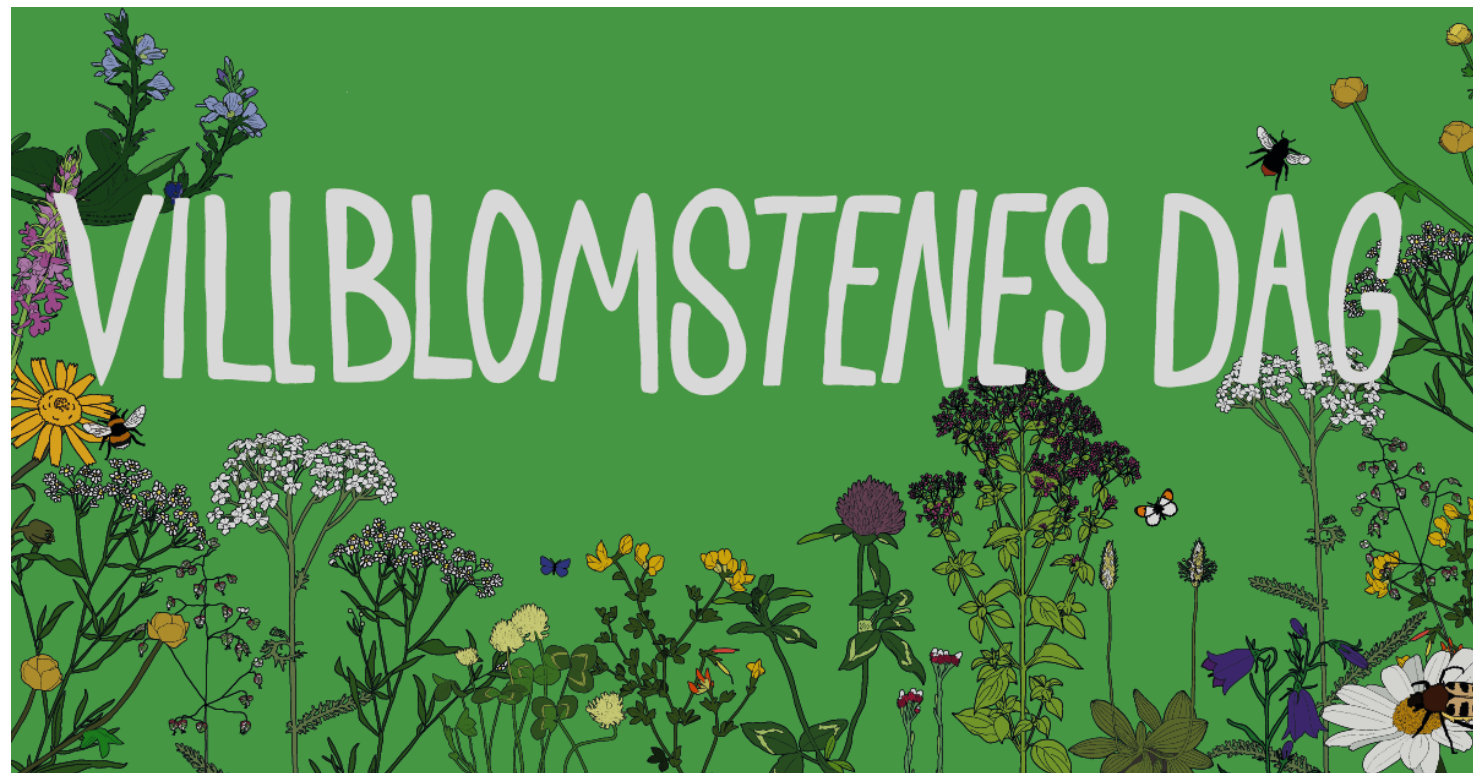

Fotograf: Torunn B. Rosendal

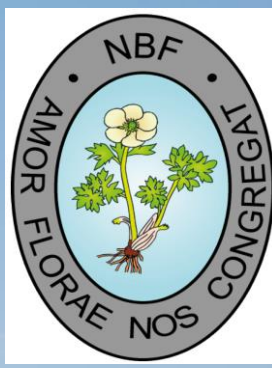
Utfordre dere selv som turledere på:

Inviter folk til å lære mer om vår fantastiske villblomsflora!

- **20 juni 2021**
 - Felles blomsterdag over hele Norden
- Perfekt sted å starte
 - Fokus på lavterskelturer

Bli med på å spre naturglede!

For hjelp til å arrangere tur eller finne turleder-partner:

- Skriv email og fylke i zoom-chaten.

- Eller ta kontakt med oss:

marlene@botaniskforening.no

torunnros@aim.com